

*Scriptores Byzantini I. Ducas, Istoría turco-bizantină (1341 - 1462).
Ediție critică de Vasile Grecu, Editura Academiei Republicii
Populare Române [București], 1958, 8^{ov}, 508 σελ.*

Ἐκ τῶν σπουδαιότερων πηγῶν τῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων εἶναι, ὡς γνωστόν, τὸ Χρονικὸν τοῦ Δούκα. Κριτικὴ ἔκδοσις αὐτοῦ, ἐπομένως, ἦτο ἀναγκασιότατη. Ὁ καθηγητὴς τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βουκουρεστίου Vasile Grecu¹ ἀνέλαβε νὰ συμπληρώσῃ τὸ κενὸν τοῦτο, κατόπιν δὲ πολυετοῦς ἐργασίας² παρουσίασε κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον ὀγκῶδες σύγγραμμα, ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Αἱ 508 σελίδες αὐτοῦ περιέχουν πλούσιον περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς τρία μέρη: τὸ πρῶτον συναπαρτίζεται ἐκ τῆς Εἰσαγωγῆς (σελ. 5 - 22), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξετάζεται 1) ὁ βίος τοῦ Δούκα, 2) ἡ « θέσις » αὐτοῦ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, 3) ὁ Δούκας ὡς πατριώτης καὶ λόγιος, 4) ὡς ἱστορικὸς καὶ φιλόλογος, 5) τὸ ἔργον του, 6) οἱ Ρουμᾶνοι ἐν τῷ Χρονικῷ του, 7) αἱ ἐκδόσεις τοῦ ἔργου του, 8) τὰ χειρόγραφα, 9) ἡ παλαιὰ ἰταλικὴ μετάφρασις τοῦ Χρονικοῦ του, 10) μία παλαιὰ νεοελληνικὴ ἐπιτομὴ του, 11) ἡ νέα κριτικὴ του ἔκδοσις καὶ 12) ὁ κριτικὸς ὑπομνηματισμὸς τῆς. Τὸ δεῦτερον μέρος περιέχει συνοπτικὸν βιβλιογραφικὸν πῖνακα μετὰ τῶν *Sigla* καὶ βραχυγραφῶν, τὸ ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ ρουμανικῆς μεταφράσεως, σημειώσεις ἱστορικῶ ἐνδιαφέροντος καὶ κριτικὸν ὑπόμνημα (σελ. 23 - 437). Τὸ τρίτον, καὶ τελευταῖον μέρος, περιλαμβάνει γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς ἰδιορρυθμίας τοῦ Δούκα (σελ. 439 - 445), πῖνακα λέξεων (σελ. 445 - 453), πῖνακα ὀνομάτων καὶ πραγμάτων ἑλληνιστὶ καὶ ρουμανιστὶ (σελ. 453 - 497), 8 φωτοτυπικοὺς πῖνακας ἐκ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, δι' ὧν παραδίδεται τὸ κείμενον, πῖνακα περιεχομένων καὶ errata (σελ. 505 - 507).

Περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Δούκα δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ ὅσα δυνάμεθα νὰ σταχυολογήσωμεν ἐκ τοῦ ἰδίου του ἔργου. Εἶναι πιθανόν, λέγει ὀρθῶς ὁ Gr., ἀκολουθῶν τὸν Krumbacher, ὅτι οὗτος ὠνομάζετο Μιχαήλ, ὡς καὶ ὁ πάππος του, διότι εἰς τι μεταγενέστερον ἠπειρωτικὸν χρονικόν, ἀντιγράφον τὴν ἀρχὴν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Δούκα, παρέχεται ὁ τίτλος: *Ἱστορία τῆς Ἡπείρου*

¹ Ὁ V. Grecu διεδέχθη τὸν Δημοσθ. Ρούσσον εἰς τὴν ἔδραν τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βουκουρεστίου κατὰ τὸ 1939. Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Μία διάλεξις περὶ Δημοσθ. Ρούσσου, ἐφημ. Ἴρις, ἔτ. 74^{ov}, περίοδ. Β', ἀρ. φ. 74, Βουκουρεστίον 17 Φεβρουαρίου 1939. Τοῦ ἰδίου, Ἡ « Ἐρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης » ἐν Ρουμανίᾳ, Ἀθηνᾶ, τόμ. 57 (1953), σ. 38 κέξ.

² Τὴν παρασκευὴν τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἀνήγγειλε κατὰ τὸ 1947.

Μιχαήλ νεπότη τοῦ Δουκάς. Ὁ ἀκριβὴς τόπος καὶ χρόνος τῆς γεννήσεώς του μᾶς εἶναι ἄγνωστα. Ἄλλ' ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὗτος διετέλεσε γραμματεὺς τοῦ Γιοναννί Adurno κατὰ τὸ 1421 πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἐγεννήθη περὶ τὸ 1400, ἵνα μὴ εἴπωμεν ὀλίγον πρότερον. Ἐπίσης ἄγνωστον παραμένει τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του. Πάντως οὗτος ἔζησε μεταξὺ τοῦ 1400 καὶ 1470.

Σχετικῶς μὲ τὴν « θέσιν » τοῦ Δούκα εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἑκκλησιῶν ὁ V. G. γράφει, ὅτι « οὗτος, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ἔργου του, ὑπῆρξεν εὐκρινῆς καὶ πιστὸς ὁπαδὸς τῆς ἐνώσεως. Εἰς τοῦτο, λέγει, θὰ ἐπηρεάσθη ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὗτος ἔζησε καὶ εἰργάσθη ὑπὸ Ἰταλικὴν διοίκησιν καὶ ὅτι εἰς τὴν ἔνωσιν ταύτην διέβλεπε μεγάλην βοήθειαν ἐκ μέρους τῆς Δύσεως διὰ τὸν λαόν του ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου » (σελ. 6). Ὅθεν, κατ' ἐμέ, μᾶλλον ἢ πολιτικὴ σκοπιμότης κατέστησεν αὐτὸν φιλενωτικόν. Ἡ ἄποψις αὕτη εἶναι ὀρθοτέρα τῆς παλαιότερον ἐκφρασθείσης γνώμης ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Gr., καθ' ἣν ὁ Δούκας δὲν ὠδηγήθη ὑπὸ πολιτικῶν κριτηρίων εἰς τὸν φιλενωτισμόν, ἀλλ' ὅτι ἡ ὀρθόδοξος συνείδησίς του δὲν παρεβιάζετο ἀπὸ τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν ἐν Φλωρεντία ἔνωσιν. (V. Grecu, Pour une meilleure connaissance de l'historien Doukas, ἐν *Mémorial Louis Petit, Mélanges d'histoire et d'archéologie Byzantines*, Bucarest, 1948, σελ. 138)¹. Τὴν διὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος φιλενωτικὴν « θέσιν » τοῦ Δούκα ὑπεστήριξε παλαιότερον ὁ καθηγητὴς Ν. Β. Τωμαδάκης εἰς τὴν μελέτην του *Δούκας ὁ ἱστορικὸς τῆς ἀλώσεως* ('Αθηνᾶ 54 (1950), σελ. 53)², τὴν ὁποίαν δὲν γνωρίζει ὁ V. Grecu.

Ὁ Δούκας, καίτοι ὑπηρέτησε τοὺς Φράγκους τῆς Ἀνατολῆς, ἐν τούτοις ὑπῆρξε καλὸς πατριώτης, ἔλαβε δὲ παιδείαν ἑλληνικὴν καὶ ἐγνώριζε καλῶς τόσοσιν τοὺς ἀρχαίους τῆς Ἑλλάδος ἱστορικούς, ὅσων καὶ τοὺς βυζαντινοὺς. Πλὴν δὲ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, οὗτος ἐγνώριζε καὶ τὴν τουρκικὴν, πιθανῶς δὲ καὶ τὴν Ἰταλικὴν καὶ λατινικὴν. Ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐξετιμῆθη ὡς ἱστορικός, παραλλήλως ὅμως πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται καὶ διὰ τὸ λογοτεχνικόν του ὕφος τὸ ὁποῖον, λέγει ὁ Gr., εἶναι ἀπλοῦν καὶ φυσικόν, συγχρόνως δὲ ζωντανόν, βαθέως συγκινητικόν καὶ δραματικόν. « Ἐξ ὅλων τῶν συγχρόνων τῆς ἀλώσεως συγγραφέων οὗτος μᾶς ἀφῆκε τὴν ὥραιοτέραν καὶ συγκινητικωτέραν περιγραφὴν περὶ αὐτῆς » (σελ. 7). Ἡ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Δούκα παρατηρουμένη διγλωσσία ὀφείλεται κατὰ τὸν Gr. εἰς τὸ ὅτι « οὗτος γνωρίζει μὲν καὶ χρῆσιμοποιεῖ τὴν ἀρχαῖζουσαν βυζαντινὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὸ ἔξαιρετικόν του

¹ Δυστυχῶς δὲν εἶδομεν τὴν ἐν τῇ ρουμανικῇ μελέτην τοῦ V. Grecu, *Istori-cul bizantin Duca. Omul și opera sa*. An. Acad. Rom. Mem. Sectiun. Ist. Ser. III, t. XXIX, mem. 16, σ. 591-661.

² Βλ. Τοῦ ἰδίου, *Οἱ συγγραφεῖς τῆς ἀλώσεως*, Ἀθῆναι 1953, σ. 29.

τάλαντον ὡς συγγραφῆος τὸν ὄθει πολλάκις νὰ ἐπιζητῆ τὴν κατάλληλον ἔκφρασιν καὶ λέξιν, ποὺ δμιλοῦν εἰς τὴν ψυχὴν. Ἦτο δὲ φυσικὸν τὰς ἐκφράσεις καὶ τὰς λέξεις ταύτας ν' ἀντιῆ ὁ Δουκάς ἀπὸ τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν » (σελ. 7).

Κατ' ἐμὴν γνώμην πλὴν τοῦ ὄντως σοβαροῦ τούτου λόγου καὶ ἄλλοι παράγοντες πιθανῶς συνετέλεσαν εἰς τὴν διγλωσσίαν τοῦ Δούκα: α) ὁ βυζαντινὸς οὗτος συγγραφεὺς, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἔργου του, διεκρίνετο δι' ἀνατολικὴν ἀφέλειαν καὶ ἀπλότητα, εὐνοοῦσαν τὴν χρῆσιν καὶ τῆς δημώδους, β) τὸν χαρακτηρίζει ἀντικειμενικότης καὶ ἀφηγηματικὴ χάρις περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων, εἰς ταύτας δ' ἀποδίδει μεγαλυτέραν προσοχὴν παρὰ εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ γ) τὸ μεικτὸν γλωσσικὸν ὕφος ἀποτελεῖ συνήθειαν καὶ εἰς τὰς διπλωματικὰς σχέσεις τῶν χρόνων ἐκείνων (Κ. Κροουμβάχερ, Ἱστορ. τῆς βυζ. λογοτ., ἑλλ. μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Α', 1897, σελ. 619).

Ἐξετάζων κατόπιν ὁ Γρ. τὸ Χρονικὸν τοῦ Δούκα ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου χαρακτηρίζει τοῦτο ἐπιτυχῶς ὡς « περιεκτικὴν καὶ καλῶς πληροφορημένην τουρκο-βυζαντινὴν ἱστορίαν (ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ὁ τίτλος τῆς συγγραφῆς του: Ducas, Istoría turco-bizantina) μετὰ σημαντικῶν ἀναφορῶν εἰς τὴν Σερβικὴν, Οὐγγρικὴν, Ρουμανικὴν, Γενουατικὴν καὶ Ἐνετικὴν ἱστορίαν » (σελ. 8). Περὶ τινων δὲ ἀνακολουθιῶν καὶ ἀντιφάσεων τοῦ Δούκα δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ μετὰ βεβαιότητος ἐὰν αὗται ὀφείλονται εἰς τὸν συγγραφέα ἢ τινὰ ἀντιγραφέα τοῦ Χρονικοῦ του. Λίαν ἐνδιαφέροντα τὴν ρουμανικὴν ἱστορίαν τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 15^{ου} αἰῶνος εἶναι ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὰς σχέσεις τῶν Βλάχων μετὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Τούρκων. Π.χ. ἐκ τῆς μελέτης περὶ τῆς παρὰ τοῖς Τούρκοις διαδοχῆς τῶν Σουλτάνων δύναται ὁ ἱστορικὸς ν' ἀντιληφθῆ τὸν τρόπον τῆς διαδοχῆς τοῦ ἡγεμόνος εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας.

Ἀκολούθως ὁ V. Γρ. ποιεῖται λόγον διὰ τὰς ἐκδόσεις τοῦ Χρονικοῦ ἢ μᾶλλον τὴν ὑπὸ τοῦ Bullialdus ἐκδοσιν τούτου, γενομένην ἐν Παρισίοις τῷ 1649. Αἱ κατόπιν ἐκδόσεις ἀποτελοῦν ἀνατυπώσεις οὕτως εἰπεῖν τῆς πρώτης ταύτης ἐκδόσεως. Δυστυχῶς οὐδεὶς τῶν ἀνατυπωσάντων κατέφυγεν εἰς τὸ χειρόγραφον, ὃ δὲ τελευταῖος, ὁ Im. Bekker, ἐπέφερε διορθώσεις τινὰς εἰς τὴν ἐκδοσιν τῆς Βόννης (1834), ἀλλὰ τοῦτο ἐπερίττειεν ὅλως, ἐφ' ὅσον εἰς τὸ χειρόγραφον ἀπαντῶμεν τὴν ὀρθὴν γραφὴν καὶ ἔκφρασιν. Τὸ πλῆθος τῶν σφαλμάτων τῆς α' ἐκδόσεως, αἱ ὑπερπηδήσεις λέξεων καὶ φράσεων, αἱ παρανοήσεις καὶ αἱ κακαὶ ἀντιγραφαί, ἐπαναλαμβανόμεναι εἰς τὰς ἀνατυπώσεις, ἐπέβαλλον πρὸ πολλοῦ τὴν κριτικὴν τοῦ Χρονικοῦ ἐκδοσιν ἐπὶ τῆ βάσει τῆς χειρογράφου παραδόσεως. Τὸ κακὸν εἶναι ὅτι τὸ Χρονικὸν διεσώθη εἰς ἓν μόνον χειρόγραφον, ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 1310 ἑλληνικῷ κώδικι τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (φ. 288r - 391r) τῶν μέσων τοῦ 16^{ου} αἰῶνος κατὰ τὴν χρο-

νολόγησιν τοῦ V. Gr., καὶ μίαν Ἰταλοελληνικὴν μετάφρασιν τούτου. Ὁ ἕτερος ἑλληνικὸς κώδιξ τῆς Παρισινῆς Βιβλιοθήκης ὑπ' ἀριθ. 1766 (φ. 19r - 409v)¹ περιλαμβάνει πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ προηγουμένου. Τὸ χ/φον τοῦτο, κατὰ τὸν ἐκδότην, ἀνήκει εἰς τὸν 18^{ον} αἰῶνα. Εἰς ἀμφοτέρα δ' ἑλλείπει ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ Χρονικοῦ. Τὸ χάσμα ἀναπληροῦται μερικῶς ἀπὸ τὴν Ἰταλοενετικὴν μετάφρασιν αὐτοῦ ἀναγομένην εἰς τὸν 16^{ον} ἢ τὸν 15^{ον} αἰῶνα. Ἡ μετάφρασις αὕτη ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ L. Ranke ἐν τῇ Μαυριανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑνετίας ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Im. Bekker ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Βόννης τῷ 1834, σελ. 349-512. Παρὰ τὰς ἑλλείψεις τῆς ἡ παλαιὰ αὐτὴ μετάφρασις χρησιμεύει ἐνίοτε εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου.

Ἡ εἰς νεοελληνικὴν γλῶσσαν ἐπιτομὴ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Δούκα, εὐρισκομένη ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 4 χ/φω κώδικι τῆς Βιβλιοθ. τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (βλ. C. Litziца, Catal. manuscr. grecesti, Bucur. 1909, σελ. 7-8), ἐγένετο ἐκ τοῦ κειμένου τῆς α' ἐν Παρισίοις ἐκδόσεως Bullialdus, παρουσιάζει δὲ τὰς ἑλλείψεις καὶ τὰ σφάλματα τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως. Ὅθεν ὑπῆρξεν ἄχρηστος εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου ἀποκατάστασιν, ἀλλὰ χρήσιμος διὰ τὴν εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν μετάφρασιν. Βιβλιογραφικῶς ἀναφέρει ὁ Gr. καὶ τὴν κατὰ τὸ 1685 ἐν Παρισίοις γενομένην γαλλικὴν μετάφρασιν τοῦ Δούκα ὑπὸ Cousin ἐκ τῆς ἐκδόσεως Bullialdus.

Εἶτα ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἔκδοσιν σημειώνει τὰς δυσχερείας τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου, διότι ὁ ἐκδότης οὐσιαστικῶς εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του ἐν μόνον χειρόγραφον καὶ μίαν Ἰταλοενετικὴν μετάφρασιν. Ἡ κατάστασις αὕτη τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ κειμένου δὲν ἀπέβη πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἐκδότου. Ἀντιθέτως, ἐὰν ὑπῆρχον περισσότερα χ/φα, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ καταστῇ εὐκολώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον τὸ ἔργον τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου ἀποκαταστάσεως, ὡς συμβαίνει συχνὰ εἰς κείμενα τῆς παλαιότερας ἢ καὶ τῆς μεταγενεστέρας ἀρχαιότητος.

Ὁ ἐκδότης ἀκολουθῶν τὰς ὑποδείξεις, τὰς δημοσιευθεῖσας ὑπὸ τῆς Διεθνοῦς Ἀκαδημαϊκῆς Ἑνώσεως (βλ. νεωτέραν ἔκδ. ὑπὸ A. Delatte καὶ A. Severyns, 1938), σημειώνει ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι πάσας τὰς μεταβολὰς καὶ διορθώσεις, ἀποδοχὰς διαφόρων γραφῶν κλπ. Σιωπηρῶς διορθώνει ὀρθογραφικὰ σφάλματα, ὧν ἱκανὰ ἀπαντῶσιν ἐν τῷ ὡς ἄνω Παρισινῷ χ/φω, ἀποκαθιστᾷ δὲ τὸν ὀρθὸν τονισμὸν καὶ τὰ πνεύματα ἀρχετῶν λέξεων χωρὶς σχετικὴν μνείαν ἐν τῷ appar. crit. Ἐκ τῆς γενομένης ἀποκαταστάσεως τοῦ τονισμοῦ πολλῶν πρωτοκλίτων λέξεων ἐν τῇ ληγούσῃ τοῦ πληθυντικοῦ διὰ περισπωμένης ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τοῦτο: ὅτι δὲν ἐχρειάζετο πάντοτε ὁ τονισμὸς ἐν τῇ πτώσει ταύτῃ ν' ἀκολουθήσῃ τὸν γραμματικὸν κανόνα τῆς

¹ Ὁ V. Gr. ἐν σελ. 15 τῆς *Εἰσαγωγῆς* του γράφει « φ. 19r - 409v » ἐν δὲ τῇ σελ. 25 γράφει « φ. 19r - 410 ». Ποία ἐκ τῶν δύο παραπομπῶν εἶναι ὀρθότερα;

ἀρχαίας γλώσσης, διότι πολλά πρωτόκλιτα ὀνόματα τονιζόμενα ἐν τῇ γεν. τοῦ πληθ. εἰς τὴν παραλήγουσαν προδίδουν δημῶδη προέλευσιν. Οὕτω π.χ. δὲν ἐχρειάζετο νὰ διορθωθῆ ἡ γενικὴ *νησιῶτων*, *Σκῦθων*, *Ἀλβανίτων* εἰς *νησιωτῶν*, *Σκυθῶν*, *Ἀλβανιτῶν* κ.τ.δ.

Εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ συγγραφέως ἱκανὸς ἀριθμὸς γραμματικῶν κυρίως σφαλμάτων, τῶν ὁποίων τὴν διόρθωσιν ἀποκαθιστᾷ εἰς τὰς ἀν. ἀρ. σελ. 505-507 τοῦ ἔργου του. Εἰς τὰ errata ταῦτα ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ προσθέσω καὶ τὰ ἐπόμενα, τὰ ὁποῖα ἐσημείωσα διεξελθὼν τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Δούκα μὲ συνεχῆ ἀναδρομὴν εἰς τὸν app. crit. καὶ τοὺς πίνακας λέξεων καὶ πραγμάτων. Σημειωτέον δ' ὅτι πρὸς ἀποφυγὴν διογκώσεως τῆς βιβλιοκρισίας ταύτης δὲν ἀναφέρω εἰμὴ σπανίως τὸ ἐσφαλμένον, περιοριζόμενος ν' ἀναγράψω μόνον τὸ ὀρθόν, παραπέμπων εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον διὰ δύο ἀριθμῶν. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος δηλοῖ τὴν σελίδα τοῦ κειμένου, ὁ δ' ἕτερος τὸν στίχον αὐτοῦ.

Οὕτω 33,9 *κτίσεως* (πρβλ. 307,18 ἔνθα γράφ. ὀρθῶς)· 33,22 *ἐπέκεινα*· 35,8 *ἤρξαντο*· 35,24 *ἀπέπεμπε*· 37,29 *οὐδεῖς*· 37,34 *ἀγροοῦντος* (παρὰ τὴν ἐσφαλμένην γρ. *ἀναγροοῦντος* ὁ συγγρ. μεταφράζει ὀρθῶς *neștiind*)· 41,10 *φυλακῆς* (τοῦτο παραθέτων ἐν τῷ app. crit. λέγει «*fortasse φυλακῆς*» διατὶ *fortasse!* ἔφ' ὅσον κατὰ γενικὴν οὐχὶ δὲ κατ' αἰτιατικὴν πρέπει νὰ τεθῆ ἐν τῷ κειμένῳ ἢ λ. διὰ νὰ ἔχωμεν νόημα)· 43,6 *ἀπαγγέλλουσι*· 43,10 *ἀποκρούσει*· 44,34 (σημ. 5) *τῆς νέας μονῆς*· 47,6 *ἀνάπλεως*· 53,2 *ἐπεθύμει*· 53,29 *ᾧσπερ*· 55,30 *καταπολεμήση*· 55,32 *Καντακουζηνοῦ*· 57,9 *ἐξιάσι* (οὐχὶ ἐξιάσι, ὡς ἐπίσης *ἀφιᾶσιν*, ὡς ὀρθῶς διώρθωσεν ὁ Χ. Χαριτωνίδης, Εἰς Μιχ. Δούκαν, Πλάτων, 4 (1952), σελ. 99)· 57,15 *μαχαίρας*· 59,14 *μειγνόμενον*· 59,17 *αὐτόγλωττον*· 59,28 *Χάροντας*· 61,21 *κωνχωμένων*· 61,22 *μειξοβάραρον*· 65,5 *ὄρμαθός*· 69,4 *συνέθλατον* (ὡς ἔχει ὁ Παρισινὸς κώδιξ 1310 καὶ οὐχὶ συνεθλάτον)· 69,31 *ἀγαλλόμενοι*· 73,15 *μειγδην*· 75,18 *ἐμπιμπρᾷ* (πρβλ. 91,15)· 77,19 *ἠβούλετο*· 79,3 *Ἀχαῖαν*· 79,12 *οἴνου*· 81,15 *συμμείξαντες*· 91,8 *ἢ ῥίς*· 91,32 *Καππαδοκίαν*· 93,5 (ἀ) *πληκῦων*· 95,12 *ἄθροισμα*· 95,20 *μορμολύκειον*· 97,9 *χῶρος*· 99,31 *σκάκου* (= ζατρικίου): Ἡ φράσις ὀλόκληρος ἔχει οὕτως: «*ἠτηθηδεις ἐν τῷ τοῦ σκάκου (ἴχι σκάκω) παιγνίφ παρὰ τοῦ νόου*»· 101,7 *παρηγορήσας*· 105,6 *καθεῖς*· 105,7 *εἴλκυσαν*· 139,2-3 *προάστια*· 141,34: Ὄρθῶς ὁ συγγρ. προτιμᾷ τὴν γραφὴν τοῦ Παρισινοῦ *χ/φου πιττακομοιστοῦ* πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπλησίασεν ἡ κριτικὴ δὲξυδέρκεια τοῦ Χ. Χαριτωνίδου, σημειώσαντος τὴν λ. *πιττακομοιστοῦ* ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου τῆς Βόννης *πυκτακομοιστοῦ* (βλ. Πλάτων, ἔνθ' ἀν., σελ. 99)· 155,5 *κορυφαῖον*· 155,20: Προτιμητέα κατ' ἐμὲ καὶ σύμφωνος πρὸς τὸν νόον τοῦ χωρίου εἶναι ἡ διόρθωσις τοῦ Χ. Χαριτωνίδου (Πλάτων, ἔνθ' ἀν., σελ. 99) διὰ τοῦ ὀρθοῦ *πυριφλέκτους* ἀντὶ τοῦ *πυριφλεγέθους* τοῦ Παρισινοῦ κώδικος (τὴν γραφὴν τοῦ Παρισ. κώδικος ἐδέχθη ὁ V. Gr.) καὶ τοῦ *πυριφλεγέτους* τῆς ἐκδόσεως

Bekker (Βόννη 1834). Τοιουτοτρόπως τὸ χωρίον δέον ν' ἀποκατασταθῆι : « Ἐλθὼν δὲ καὶ πολλὰς πόλεις καὶ κώμας πυριφλέκτους ἀναδείξας ἔφθασεν εἰς Ἰκόνιον » 175,22 ἄρξομαι· 179,15 χοιροβοσκούς· 189,19 Θεσσαλονίκης· 213,5 διχόνοια· 245,5 ἐχθρωδῶς· 299,31 ἐταλάνιζον· 303,9 καθ' ἑκάστην· 307,17 πολυχίνιον· 313,17 σταθερῶς· 321,22 Ἀχελὸν (= Ἀγχιάλον καὶ οὐχὶ Ἀχελῶν). Ὁ V.G. γράφει Ἀχελῶν ἐν τῷ ἔλλην. κειμένῳ καὶ μεταφράζει Aheloon (σελ. 320). Κατωτέρω εἰς τὸν ἑλληνιστὶ συντεταγμένον πίνακα ὄνομ. καὶ πραγμάτων γράφει : « Ἀχελῶν Bulgariae urbs in litore Ponti Euxini sita 321,22. Hodierna Achialos urbs? » (σελ. 455). Καὶ κατωτέρω εἰς τὸν ρουμανιστὶ συνταχθέντα πίνακα τῶν αὐτῶν ὄνομ. καὶ πραγμάτων (σελ. 472) λέγει τὰ αὐτά. Νομίζω, ὅτι, ἂν προσέξῃ κανεὶς τὸ κείμενον τοῦ Δούκα, ἔνθα ἀναφέρεται τὸ τοπωνύμιον, ἔχον « ἦν γὰρ ὁ Καρατζιάπεγς πρὸ καιροῦ σταλθεὶς σὺν δυνάμει εἰς τὰ τοῦ Πόντου κάστρα, ἤγουν Μεσέμβριαν, Ἀχελῶν, Βυζόν καὶ τὰ λοιπὰ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐποιήσατο », δὲν θὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Ἀγγιᾶλου, Ἀχελουῦ 325,18 εὐγενής· 355,24 νύκτα· 371,1 Ρωμαίοις· 371,15 πλατεῖαις· 407,2 εἶτε· 415,12 Τρωάδα, Τρωάδος· 415,23 ἀ(νέ)πεμψαν (ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου ἀπέμψαν)· 419,14 Φώκαιαν καὶ 431,11 ἀποκρισιόριον. Πλὴν τούτων διορθῶνα καὶ τινα ἀβλεπτήματα παρεῖσφρήσαντα εἰς τοὺς πίνακας : 446 ἀρχηγία, 452 συννεφώδης, 458 Θράκη, 465 Ὄθμάν, Ὄθμανίδες, Ὄθμάνων καὶ 469 Περσοτοῦρκοι.

Ἡ εἰς τὴν ρουμανικὴν μετάφρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ Δούκα ἀποδίδει ἐπιτυχῶς τό τε περιεχόμενον καὶ τὸ ὕφος αὐτοῦ. Εἰς τινα δὲ σημεία τὸ ρουμανικὸν κείμενον φθάνει τὸ πρωτότυπον, ὡς δύνатаί τις νὰ διαπιστώσῃ ἀναγινώσκων τὴν περιγραφὴν τῆς ἀλώσεως. Περιορίζομαι εἰς τρία μόνον παραδείγματα :

1) σ. 351 : « Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι, οὐτ' ἕμὸν ἐστὶν οὐτ' ἄλλον τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ κοινῇ γὰρ γνώμη πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν ».

2) σ. 361 : « Ὁ βασιλεὺς οὖν ἀπαγορεύσας ἑαυτὸν, ἰσάμενος βαστάζων σπάθην καὶ ἀσπίδα, εἶπε λόγον λύπης ἄξιον· « Οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλὴν μου ἀπ' ἐμοῦ » ; Ἦν γὰρ μονώτατος ἀπολειφθεὶς ».

3) σ. 385 : « Καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν ἄπασαν Πόλιν ἐν ταῖς σκηναῖς τοῦ

σ. 350 : « Cît despre oraş să ți-l dau, nu e nici în puterea mea nici a altcuiva din locuitorii lui, căci, cu toții într-un gând, din propria noastră voință, mai bine vom muri și viața nu ne vom cruța-o ».

σ. 360 : « Atunci împăratul istovit de tot, stînd cu sabia și cu scutul în mîini, a spus un cuvînt de durere vrednic : « Nu e oare nici un creștin să-mi ia capul?! » — Căci rămăsese singur-singurel ».

σ. 384 : « Și toată Constantino- polea era de văzut în corturile din

φωσάτου, τὴν δὲ πόλιν ἔρημον, νεκρὰν κειμένην, γυμνήν, ἄφωνον, μὴ ἔχουσαν εἶδος οὐδὲ κάλλος.

ᾠ Πόλις, Πόλις, πόλεων πασῶν κεφαλή· ᾠ Πόλις, Πόλις, κέντρον τῶν τεσσάρων τοῦ κόσμου μερῶν· ᾠ Πόλις, Πόλις, χριστιανῶν καύχημα καὶ βαρβάρων ἀφανισμός· ᾠ Πόλις, Πόλις, ἄλλη παράδεισος φυτευθεῖσα πρὸς δυσμάς, ἔχουσα ἔνδον φυτὰ παντοῖα βρίθοντα καρποὺς πνευματικούς».

Ἀνεξαρτήτως πρὸς τὰ ὡς ἄνω σημειωθέντα σφάλματα καὶ τυπογραφικὰ ἀβλεπήματα, ἡ ἐργασία τοῦ V.G., προῖδὸν ἀξιαγάστου μόχθου καὶ εὐσυνειδησίας, σημαντικὰς ὑπηρεσίας προσφέρει εἰς τὴν πρόοδον τῶν βυζαντινῶν μελετῶν καὶ τῆς ἱστορίας ἐν Ρουμανίᾳ, παρέχουσα εἰς τοὺς ἐρευνητάς ἐν τε τῷ πρωτοτύπῳ καὶ ἐν μεταφράσει ἀξιολογώτατον ἔργον τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

Scriptores Byzantini II. Laonic Chalcocondil, Expuneri Istorie in romînește de Vasile Grecu. Editura Academiei Republicii Populare Romîne [București], 1958, 8ον, VIII+357 σελ.

Ὁ προκείμενος τόμος, ἀνήκων, ὡς καὶ ὁ προηγούμενος, εἰς τὸν κάλαμον τοῦ καθηγητοῦ Vasile Grecu, ἀποτελεῖ μετάφρασιν εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν τοῦ ἔργου « Ἀποδείξεις ἱστοριῶν » Λαονίκου τοῦ Χαλκοκονδύλη. Ἡ συγγραφὴ αὕτη τοῦ διακεκριμένου Ρουμάνου ἐπιστήμονος ἐκδοθεῖσα ἐν Βουκουρεστίῳ ὑπὸ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας περιλαμβάνει: α') σύντομον πρόλογον, β') εἰσαγωγὴν εἰς τὸν βίον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χαλκοκονδύλη (σελ. 3-32), γ') τὴν μετάφρασιν (σελ. 25-315) καὶ δ') πλουσιώτατον πίνακα ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σελ. 317-349).

Ὁ συγγραφεὺς λέγει ἐν τῷ Προλόγῳ, ὅτι τὴν μετάφρασιν τοῦ ἔκαμεν ἐκ τῆς τελευταίας ἐν Βουδαπέστη ὑπὸ Eug. Dargó ἐκδόσεως τοῦ Χαλκοκονδύλη (τόμ. I 1922, τόμ. II μέρ. α' 1923 καὶ β' 1927), ἐθεώρησε δὲ καλὸν νὰ σημειώσῃ εἰς τὰ περιθώρια ἐν ἀντιστοιχίᾳ τὰς σελίδας τῆς κατὰ τὸ 1843 ὑπὸ Im. Bekker γενομένης ἐκδόσεως τῆς Βόννης, ἵνα καταστῇ δυνατὸν νὰ